

Savaşta İnsan Haklarının Korunmasının Dinî ve Ahlâkî Temelleri: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme

Religious and Moral Foundations of the Protection of Human Rights in War: An Evaluation in Terms of Islamic Law

Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Trabzon, Türkiye.
aatopcuoglu@hotmail.com

 0000-0002-7721-9751

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş Tarihi / Received	Makale Türü / Article Type	Kabul Tarihi / Accepted	Yayın Tarihi / Published
29 Kasım / November 2021	Araştırma Makalesi / Research Article	12 Mart / March 2022	15 Mart / March 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Topçuoğlu, Ali Aslan. "Savaşta İnsan Haklarının Korunmasının Dinî ve Ahlâkî Temelleri: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 114-138.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1028185>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>
CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Savaşta İnsan Haklarının Korunmasının Dinî ve Ahlâkî Temelleri: İslam Hukuku Açısından Bir Değerlendirme

Öz ► Günümüzde hukuk çalışmalarında insan hakların korunması, en fazla tartışılan aktüel konulardan birini teşkil etmektedir. İslam'ın temel kaynaklarında herhangi bir kayda gerek duyulmaksızın insanın, saygın ve dokunulmaz olduğu hususunda açık hükümler mevcuttur. İnsanın doğuştan getirdiği bu saygınlık ve dokunulmaz oluşu, onu hukukun muhatabı yaparak haklara sahip kılmıştır. Hatta şartların ağırlaştığı veya düşmanın kötü muamelesi karşısında bile İslam'ın oluşturduğu ve pratiğe yansıttığı dinî, ahlâkî ilkelerin devreye alınarak sadece sivil insanlara değil, aynı zamanda savaşan insanlara karşı da ortaya konan ilkesel duruş, Kur'an'ın Müslümanlara haksızlık yapmamak, karşı tarafın kötü muamelelerine rağmen adaletten ayrılmamak hususundaki uyarı ve emirlerinden anlaşılmaktadır. Bu çalışmada insan haklarının korunması kapsamında İslam'da yasaklanmış olan savaşta muharip olmayan kişilere saldırma veya vücut bütünlüğüne karşı saldırı, savaşta işkence, rehinelere ve savaş esirlerine gayr-i insanî davranma, savaş esnasında öldürülen muhariplere kötü muamele, kadınları, çocukları ve din adamlarını öldürme gibi meseleler, dinî ve ahlâkî boyutuyla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, İnsan Hakları, Din, Ahlâk, Savaş.

Religious and Moral Foundations of the Protection of Human Rights in War: An Evaluation in Terms of Islamic Law

Abstract ► Today, the protection of human rights in legal studies is one of the most discussed current issues. There are clear provisions in the basic sources of Islam that human beings are respected and inviolable without the need for any registration. This dignity and inviolability that man is born with has made him the subject of the law and has rights. Even in the face of worsening conditions or the ill-treatment of the enemy, the principled stance that is put forward not only to civilians but also to warring people by taking into account the religious and moral principles created by Islam and reflected in practice, is the Qur'an's statement not to do injustice to Muslims, It can be understood from his warnings and orders not to deviate from justice despite his actions. In this study, within the scope of protection of human rights, attacking non-combatants in war or attacking their bodily integrity, torture in war, inhuman treatment of hostages and prisoners of war, ill-treatment of combatants killed during war, killing women, children and clergy The issues will be discussed with their religious and moral dimensions.

Keywords: Islamic law, Human Rights, Religion, Ethics, War.

Giriş

Sosyal bir varlık olmanın gereğiyle insanlar, toplum hâlinde yaşarlar. Toplumdaki ilişkilerin bir düzen ve ahenk içinde yürütülmesi de toplumsal yaşamın bir sonucudur.¹ İşte toplum hâlinde yaşama zarureti, hak mefhumunu ortaya çıkarmıştır. Toplumsal hayatın devam edebilmesi için onu oluşturan insanlar arasında müşterek hayatın teminatı olan bazı esaslara riayet edilmesi, bencil ihtirasların önüne geçilerek hususî menfaatler güden şahsî kuvvet ve özgürlüklerin sınırlandırılması zaruretinin sevkiyle hukuk kaideleri doğmuştur.² İnsanların ortak maslahatını gerçekleştirmek amacıyla ortaya çıkan hukuk³ gibi din ve ahlâk da emir ve nehiyleriyle insanların

¹ A. Şeref Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2020), 1.

² Zeki Mesud Alsan, *Yeni Devletler Hukuku* (Ankara: Güney Matbaacılık Yayınları, 1950), 1/1.

³ Louis Le Fur, *Devletler Umumi Hukuku*, çev. Şinasi Z, Devrin (Ankara: Matbaa Yeni Cezaevi, 1942), 144.

bencil ihtiraslarını düzeltmekle uğraşır. Bunun için eski dönemlerde hukuk kaideleri ile dinî inançlar ve ahlâkî telakkiler çoğunlukla birbirinden ayrı tutulmamışlardır. Hatta ahlâk gibi hukuk da kuvvet ve kaynağını daha ziyade dinî inançlardan almıştır.⁴

Bu bağlamda insan hakkı, bir hak olmasına rağmen hukukî nitelik kazanmadığı sürece ahlâkî manada bir hak olmaya devam eder. Mahiyeti açısından da diğer ahlâkî haklardan üstün olan insan hakkı, kişinin sırf insan olması itibarıyla sahip olduğu bir hak türüdür. İnsanın bu değerinin korunması ise insana yaraşır bir hayatın sürdürülebilmesine ve insan haklarının güvenceye alınmasına bağlıdır.⁵ Bunun için bütün hukuk sistemleri, dinî ve felsefî ekoller, insanın şahsına bağlı dokunulmaz ve başkasına devredilmez bazı haklarının olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte insan haklarının niteliği ve sınırlarının ne olduğu noktasında fikrî planda tam bir birlik olmamasına rağmen bu meseleyle ilgili tüm değerlendirmelerde, insanın diğer varlıklardan üstün olduğu mülahazasından hareket edildiğini söylemek yerinde olur.⁶ İnsan doğasının din, dil, etnik veya kültürel köken ve cinsiyet gibi ayrımlara göre farklılaşmadığından aynı insan haklarına sahiptirler. Bu durum insan haklarının genel olmasından ileri gelmektedir.⁷

İnsan hakları, kişinin insana yaraşır ve onurlu bir şekilde hayatiyetine devam edebilmesi için gerekli temel haklardır. Dolayısıyla bir şahsın insan olması yönüyle özelliklerini gösterebilmesi ve geliştirilebilmesi, bu hakları kullanmasına bağlıdır.⁸ Ancak insanın sosyal bir varlık oluşunun gerektirdiği diğer insanlarla toplumsal ilişkiler kurması ve yürütmesiyle⁹ insanlara ve toplumlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi, ona haklardan yararlanma imkânı verirken, aksi bir davranışı ise onun haklarının sınırlandırılmasını gerektirir.¹⁰ Bu durumun ahlâkî ve hukukî bakımdan sağlıklı işleyebilmesi için bireysel, toplumsal ve uluslararası ilişkilerde haktan bahsedildiği yerde yükümlülüğe de temas edilmekte, bununla karşılıklı ilişkilere konu teşkil eden menfaatler arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır.¹¹ İnsan haklarının korunması ve güvenceye kavuşturulması uğruna Batı'da gerek düşünce gerekse uygulama alanında belirli bir sınıfın tekelinde olan insan haklarının yaygınlaştırılması için büyük mücadeleler içine girilmiş ve ardından bu hususta yasalar ve anayasalar yürürlüğe konmuştur. Bu açıdan Batı toplumunda haklar, kanunlarla kazanıldığı için anayasalarda temel haklar liste hâlinde verilmektedir. Buna mukabil İslam'da insan haklarının gelişmesi ve güvenceye kavuşturulması bu şekilde bir süreçten geçerek

⁴ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, 1/1-2.

⁵ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013), 144-145.

⁶ Şükrü Karatepe, "İnsan Haklarının İlahî Temelleri", *Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 109.

⁷ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 145.

⁸ Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", *İnsan Hakları*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 26.

⁹ Ömer İlhan, Akipek, *Devletler Hukuku* (Ankara: Başnur Matbaası, 1970), 1/ 11.

¹⁰ Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, 1.

¹¹ "النَّعْمَةُ بِقَدْرِ النِّعْمَةِ وَالنِّعْمَةُ بِقَدْرِ النَّعْمَةِ": "Külfet, nimete ve nimet külfete göredir." Mecelle, md. 88.

kabul edilmiş değildir. Haklar, aslen kazanıldığı için kanunlar, hakkı kazanmak için değil, hakkı korumak için vazedilmiştir. Buna göre İslam'da kanunlarla yasaklanmayan her konuda insanların hak ve özgürlükleri bulunmaktadır.¹² Şimdi konunun daha iyi anlaşılması için din, hukuk ve ahlâkın birbiriyle olan ilişkisi üzerinde duracağız.

1. Din- Ahlâk ve Hukuk Bütünlüğü

Dinî kurallar, insanın hem Allah ile hem de insanlarla ilişkilerini düzenler. İnsanları dünya ve ahiret saadetini sağlayacak şekilde vicdanî bir anlayışla yetiştirmek isteyen dinin, bu amaca ulaşmada zararı olabilecek davranışlardan onları engelleyici kurallar koyması gayet tabiidir. Bu inançla hareket eden Müslümanlar, İslam'ın belirttiği kurallara aykırı davranıldığı takdirde dünyada ve ahirette cezayla karşılaşacaklarına inanırlar.¹³ Esasen toplumsal düzen için şart olan dinî kurallar, insanların güzel ahlâklı olmaları,¹⁴ aralarındaki ilişkilerde hakka riayet etmeleri ve tüm ilişkilerde adaleti sağlamaları için konmuştur.¹⁵ Kaynağı ve mahiyeti ne olursa olsun, toplumsal düzeni sağlayan eylem ve davranış kaidelerinin bütünü olan hukuk¹⁶ da kişilerin birbirleriyle münasebetlerini düzenlediğine göre her ikisinin de düzenleme konusu arasında az çok benzerlik bulunmaktadır.¹⁷ Ahlâkın teşekkülünde büyük bir etkisi olan ve onun işlevsellik kazanmasında önemli rolü olan din, ahlâkî ve hukukî özellik taşıyan kuralları manevî müeyyideyle güçlendirmektedir. Bunun için dinde hukuk kuralı ihlâl edildiğinde Allah hakkı ihlâl edilmiş sayılır.¹⁸

Toplumda oluşan değer yargıları ile ilgili kurallar bütünü olan ahlâk kaideleri,¹⁹ en kapsamlı tanımıyla bir topluluğun unsurlarının uymak zorunda buldukları eylem ve davranış kurallarıdır. Hukuk kaideleri de aynı şekilde eylem ve davranış kaideleridir. Buna göre hukuk kaideleri ile ahlâk kaidelerini birbirinden ayıran şey, müeyyidedir.²⁰ Hukuk kurallarına uymayanlara kamu gücü yoluyla “yaptırım” uygulanır. Buna karşılık ahlâk kurallarına uymayanları, toplum hoş görmez ancak bunlara kamu gücü aracılığıyla bir “yaptırım” da uygulanmaz.²¹ Ayrıca hukukun idesi ve ideali olan adalet değerinin aynı zamanda ahlâkî değerler alanında yer alması hukuk-ahlâk ilişkisinin temel sebebidir.²² Bu hususta hukuk ve ahlâk normları, adalet idealinde bir araya gelmekle beraber ahlâk,

¹² Karatepe, “İnsan Haklarının İlahî Temelleri”, 109, 113.

¹³ Abdülhak Kemal Yörük, *Hukuk Başlangıcı* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1956), 19.

¹⁴ el-Ahzâb, 33/21; et-Tahrîm, 66/11-12; el-Kalem, 68/4.

¹⁵ en-Nisâ, 4/135; el-A'raf, 7/181; en-Nahl, 16/90; el-Hucurât, 49/9.

¹⁶ Akipek, *Devletler Hukuku* 1/ 16; Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, 5.

¹⁷ Yörük, *Hukuk Başlangıcı*, 18.

¹⁸ Saffet, Köse, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2012), 49.

¹⁹ Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, 11-12.

²⁰ Akipek, *Devletler Hukuku* 1/ 13.

²¹ Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, 12.

²² Yasemin Işıktaç, *Hukuk Başlangıcı* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2015), 83.

asgarî sınırın da ötesinde bir sorumluluk getirir. Din ve ahlâkın öngördüğü yükümlülükler ve bu çerçevede oluşacak bilinç, hakla sınırlanan hukukun sahasını aşacak fedakârca ilişkileri geliştirmek suretiyle hukukun işini kolaylaştırır.²³

Esasen hukuktan daha geniş bir alanı etkileyen ahlâk kuralları, genel olarak insana samimi ve edemli olmayı, başkalarıyla ilgili iyi düşünceler beslemeyi ve herkese iyilik etmeyi emreder. Ancak kişi, kendisini ahlâk kurallarıyla bağlı hissettiği halde diğerleri bu yükümlülüğün yerine getirilmesini ondan zorla isteyemezler. Bununla birlikte toplum, ahlâkî yükümlülüğü yerine getirmeyenleri ise kınar. Böylece toplumun manevî tepkisine uğrama korkusu, insanları ahlâk kurallarına uymaya zorlar.²⁴ Bu hususta ahlâkın da hukuk gibi zorlayıcı karakteri mevcuttur ve muhteva bakımından da hukuk ile ahlâk arasında benzerlikler bulunmaktadır.²⁵ Bu itibarla hukuk kurallarının genellikle dış müeyyideye dayalı ahlâk kurallarını ifade edişinden hareketle²⁶ “*hukuk, asgarî ahlâktır*” veciz sözü, ahlâk ile hukuk arasındaki ilişkiye dair önemli bir tespittir. Bu ifadeden hukukun, ahlâkın belirli bir toplumsal nizamın zarurî şartlarını belirleyen bir cüzden ibaret olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ O halde hukuk kaideleri, uygulanması toplumun genel menfaati açısından zorunlu görülen ve kendilerine müeyyide sağlanan ahlâk kurallarıdır.²⁸ Bu çerçevede toplumsal hayatın bir düzen içinde sürdürülmesinde din, ahlâk ve hukuk kurallarının etkin bir rolü vardır. Burada belirtilen kural ise kişiyi belli bir davranışa zorlama anlamındadır. Ancak zorlamanın kural niteliğine kavuşabilmesi için bir emir içermeli ve bu da genel, sürekli olmalı ve bir müeyyideye dayanmalıdır.²⁹

Bu realiteden hareketle İslam’da din, ahlâk ve hukuk bir bütün hâlinindedir. Aslında nazarî olarak da hukuk kaideleri ile din ve ahlâk esaslarını kesin bir şekilde her yerde ayırmak güçtür.³⁰ Çünkü İslâm, değeri belirler; ahlâk, onu uygulamaya koyar; hukuk ise bu esasları yazılı kural formatına dönüştürerek maddi müeyyideye bağlar. Bu itibarla din, ahlâk ve hukuk arasında amaç birliği mevcuttur.³¹ Buna göre ahlâk düsturları, insanların vicdanî telakkilerine dayanır. Dinî emirlerin müeyyidesini Allah ve ahiret inancı oluşturur. Hukuk kaidelerinin müeyyidesi ise kanunlar ve bunların tatbikiyle mükellef olan teşkilatlı otoritenin maddi cebir ve kuvvetidir. Böyle olmakla birlikte hukuk kaidelerinin doğuşunda dinin ve ahlâkın büyük etkisinin olduğu inkâr edilemez. Bunun dışında tarihî ve iktisadî amiller de hukuk telakkileri üzerinde önemli rol oynarlar. Müspet

²³ Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 50.

²⁴ Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2004), 10.

²⁵ Işıktaç, *Hukuk Başlangıcı*, 83.

²⁶ Akipek, *Devletler Hukuku* 1/13.

²⁷ Abdülhak Kemal Yörük, *Hukuk Felsefesi Dersleri* (İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1958), 160, 166.

²⁸ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, 1/ 421.

²⁹ Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, 1/ 7.

³⁰ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, 1/2.

³¹ Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, 48.

hukuk kaideleri ancak bu şekilde her toplumun maddi ve manevi bünyesine göre şekillenip halkın iki büyük ihtiyacı olan adalet ve nizamı tesis eder.³² İslâm'da kamu hukukuna dair kural ve müesseseler, Allah hakkı kabul edilerek titizlikle korunmuş ve bu maksatlarına ters düşen bazı tasarruflara mevzu kılınmamıştır. Bunun için hukuk ve ahlâkî telakkilere aykırı olan konular, bazı tasarruflara mevzu olmamış; olması hâlinde ise batıl kabul edilmiştir.³³

2. Savaşta İnsan Haklarının Korunması

2.1. Dinî ve Ahlâkî Dayanakları

İnsan hakları, devlet tarafından teminat altına alınıp alınmasına bakılmaksızın bir insanın, hayatını onurlu bir şekilde sürdürebilmesi için sahip olması gereken hakları içermektedir.³⁴ İslam'ın temel kaynağı Kur'an'da insanoğlunun en güzel şekilde yaratıldığı ve şerefli kılındığı bildirilmiş,³⁵ bunun yanında inanç, ibadet ve ahlâk ilkeleri de hem kaynak hem de hedef yönüyle bir bütün teşkil edecek şekilde oluşturulmuştur.³⁶ Beşeri münasebetleri tanzim bakımından getirmiş olduğu mühim esaslarla İslam'ın, birbirine yabancı olan milletlerle ilişkilerin normalleştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. Bunlar arasında ahde vefa gösterme, elçilerin dokunulmazlığı, gayrimüslimlere adaletle muamele, savaş usullerinde insanlık onuruna yaraşır kaideler getirme sayılabilir.³⁷ Böylece İslam'da gayrimüslimlere hangi durumda ne şekilde davranılacağı ortaya konduğu gibi düşmana karşı nasıl bir muamele yapılacağı ve sınırlarının ne olacağı da gösterilmiştir. İslam'ın uluslararası ilişkilerde temel yaklaşımı, Müslümanlarla din uğruna savaşmayan ve onları yurtlarından çıkarmayanlar gayrimüslimlere karşı iyilik ve adaletle muamele edilmesi,³⁸ onların hikmet ve güzel öğütle İslam'a çağırılması, onlarla mücadelenin güzel bir biçimde yürütülmesidir.³⁹ Kur'an'ın bu teorik yaklaşımı pratiğe yansıtan Hz. Peygamber, anlaşmazlıkların derinleşerek savaşa dönüşmeden diplomatik yollarla çözümünü için daima uzlaşma taraftarı olmuştur.⁴⁰

³² Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, 1/2.

³³ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 3/ 97.

³⁴ Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri* (Ankara: Yetkin Yayınları, 1993), 13; Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", 16.

³⁵ el-İsrâ, 17/70; et-Tîn, 95/4.

³⁶ Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş* (İstanbul, Beyan Yayınları, 1998), 136; ayrıca bkz. Marchel Boisard, "The Conduct of Hostilities and The The Protection of The Victims of Armed Conflicts in İslam", *Hamdard Islamicus* (Karachi: 1/2 (1978), 3-17.

³⁷ Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, 1/78.

³⁸ el-Mümtehine, 60/8.

³⁹ en-Nahl, 16/125.

⁴⁰ Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl es- Serahsî, *el-Mebsût*, thk: Halîl Muhyiddin el-Meys(Beyrut: Dâru'l Fikr, 1421/2000), 10/ 2; Ebu'l Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Hafîd(İbn Rüşd), *Bidâyetü'l -müctehid ve Nihâyetü'l muktesîd* (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1434/ 2013), 379.

Bununla birlikte İslam'da Müslümanların adaletsizliğe yol açması muhtemel her türlü eylemden kaçınması da dinî ve ahlâkî bir vazife olarak görülmüştür. Nitekim Kur'an'da Mescid-i Haram'a Müslümanların girişine engel olan topluma karşı haddi aşarak güç kullanımında bulunma yasaklanmıştır.⁴¹ Başka bir ifadeyle Müslümanlardan her biri için milletlerin kin ve öfkesi karşısında bile hiçbir şekilde Müslümanların adaletten ayırmamaları bir vecibe kabul edilmiştir.⁴² Bu bakımdan nefretin ve düşmanlığın en yoğun yaşandığı savaş ortamında düşmanın lehine olsa da adalet, hakkaniyet, ahlâkî ve insanî esasların tatbik edilmesinin temel hedef olarak belirlendiği⁴³ Mâide suresindeki “...bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmeyin. Adaletli olun...”⁴⁴ ayetiyle ister dost ister düşman olsun herkese karşı adil olunması, bencil ihtiraslar ve düşmanlık gerekçe gösterilerek Allah'ın koyduğu hükümlerin dışına çıkılmaması emredilmiş, buna aykırı davranışlar ise haksızlık sayılacağından yasaklanmıştır.⁴⁵ Ayette geçen emir lafzının yorumundan hareketle Hanefî hukukçulardan Cessâs (öl. 370/980), kâfirin küfrü ve zulmüne rağmen onlara adil davranmanın ve hatta savaş esnasında misilleme sınırının aşılmasının Müslümanlar için bir hüküm olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ İlgili ayetin umum ifadesinden hareketle Râzî (öl. 606/1209) ise Allah'ın bu ayetle bütün insanlara adil davranılmasını hatta kötü davranışlarıyla aşırılığa bulunanlara karşı da adaletle muamele edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁷

Böylece barışa dayalı ilişkilerin olduğu sırada gayrimüslim ülkelerin vatandaşlarının haklarına saygı gösterilmiş; kin, nefretin hâkim olduğu savaş durumunda ise bir taraftan düşmanın tecavüzü önlenirken, diğer yandan savaşın doğurduğu zaruret sınırının aşılması da yasaklanmıştır.⁴⁸ Çünkü “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez”⁴⁹ ayetine göre haddi aşmak, haksızlık sayıldığından misilleme ilkesi ve ilişkilerin düşmanlığa ve dolayısıyla savaşa dönüştüğü durumlarda uygulanacak esaslar, dinî ve ahlâkî kurallar

⁴¹ el-Mâide, 5/2; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhavî (Beyrut: Daru İhyai't Turasil Arabî- Müessesetu't Tarihi'l Arabî, 1412/1992), 3/297.

⁴² Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer ed-Dîmeşkî (İbn Kesîr), *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Riyâd: Dâru Tayyibe, 1420/1999), 3/12.

⁴³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l beyân an te'vili ayî'l Kur'an*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dâru'l Hicr, 1422/2001), 8/ 222; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2017), 3/194.

⁴⁴ el-Mâide, 5/8.

⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l Beyân*, 8/222-223; İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*, 3/62.

⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'an*, 4/39.

⁴⁷ Ebû Abdillâh (Ebû'l Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsirü Fahrü'r Râzî* (Beyrut, Dâru'l Fikr, 1401/1981), 11/184.

⁴⁸ Abdülhâlik Nevâvî, *el- Alâkatu'd- devliyye, ve'n-nuzumu'l- kadâiyye fi'ş- şeriatil- İslamiyye* (Kahire: 1394/1974), 55.

⁴⁹ el-Bakara, 2/190.

çerçevesinde yürütülmüş⁵⁰ ve “Zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur”⁵¹ ayeti temel kıstas alınmıştır. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in “Zulümden sakının! Çünkü zulüm, kıyamet günü zifiri karanlıklar olacaktır”⁵² şeklindeki zulümden kaçınılmasını emretmesi, ister barış ortamında isterse ilişkilerin bozulduğu ve hatta savaşa vardığı durumda olsun, bir Müslümanın hiçbir koşulda zulme tevessül etme gerekçesinin olamayacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu konuda İslam’ın hassasiyetini göstermesi için “Kötülüğe ilk başlayan daha zalimdir”⁵³ hadisindeki yaklaşım oldukça dikkat çekicidir.

Bu itibarla Hz. Peygamber, gönderdiği komutanlarına ve askerlerine savaşmadan önce düşmanı İslam’a davet etmelerini ve onlardan saldırıyı ilk başlatan ya da ilk öldüren olmamalarını istemiştir.⁵⁴ Çünkü bu konuda meşru kabul edilen şey, savaşta düşmanın yaptığı saldırıya misliyle karşılık vermektir. Bunun aksi bir davranış ise hem karşı tarafa zarar vermek hem de zarara karşılık vermek anlamı taşıyacağı için Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.⁵⁵ Zaten savaş, Müslümanlara yönelik tecavüzlere karşı koymak için zaruret sayılarak meşru görülmüştür. Zaruretler de kendi miktarlarına göre takdir edileceğine göre⁵⁶ zaruret sınırı aşılamaz. Dolayısıyla Müslümanların diğer devletlerle ilişkiler, savaştan ziyade barışa barış esasına dayanır.⁵⁷ Buna mukabil İslam dünyası dışındaki coğrafyada öteden beri savaşlar, komutanlar tarafından hiçbir müeyyideyle karşılaşmaksızın keyfî olarak yürütülmüştür. Nitekim modern devletler hukukunun babası diye anılan Hugo Grotius(öl. 1645), 1625’te neşredilen “Harp ve barış hukuku(De Jure Belli Ac Pacis) isimli eserinin girişinde kitabın tedvini sırasında Avrupa Hıristiyan milletlerinin savaşlarda barbarları bile utandıracak şekilde hareket ettiklerini belirtmiştir.⁵⁸ Esasen Batı’da 19. yüzyılın ikinci yarısında savaşta insanlığa yakışan hükümlerin uygulanması yönünde teşebbüslere başlandığı görülmektedir.

2.2. İnsan Haklarının Korunması için Alınan Tedbirler

⁵⁰ Muhammed Ebû Zehra, *el- Alâkâtü'd- devliyye fi'l İslam* (Kahire: Dâru'l Fikri'l Arabî, , ts.), 35, 38.

⁵¹ el-Bakara, 2/193.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, haz. Salih b. Adülaziz, Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008, “Mezâlim”, 8 (No. 2447); Ebû'l Hüseyin Müslim b. Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, haz. Salih b. Adülaziz (Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008), “Birr ve's Sıla ve' Edeb”, 56, 57.

⁵³ Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l ummâl fi süneni'l-ekvâm ve'l efa'l*, nşr. Bekrî Heyyanî-Saffet Sakka (Beyrut: Müeessesetü'r-Risâle, 1981), 12/ 644.

⁵⁴ Müslim, “Cihâd”, 2; Süleyman b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî(Ebû Dâvûd), *es-Sünen*, haz. Salih b. Adülaziz (Riyâd: Dâru's Selâm 1429/2008), “Cihâd”, 82 (No. 2612).

⁵⁵ “لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ”: Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî (İbn Mâce), *es-Sünen*, haz. Salih b. Adülaziz (Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008), “Ahkâm”, 17 (No. 2340).

⁵⁶ Mecelle, md. 22.

⁵⁷ Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1998), 127.

⁵⁸ Hugo Grotios, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha Lütü Meray, Say Yayınları, İstanbul, 2011, 13.

İnsan hakları repertuarının her daim birinci önceliği olan kişi dokunulmazlığıdır. Bunun esası da yaşama hakkı, maddi ve manevi olarak insanın varlığını muhafaza etme ve geliştirme hakkıdır.⁵⁹ Bunun için barışta ve savaşta bu hakların korunması bir zorunluluktur. İslâm hukuku, her konuda ihtilaftan sonra çözümden ziyade, ihtilaftan önce tedbiri esas alarak hukukî iş veya işlemleri sonraki süreçte ihtilaf konusu olma ihtimali bulunan şeylerden uzak tutmaya çalıştığından⁶⁰ İslam'ın ilk döneminden itibaren olağanüstü şartların bulunduğu savaş ortamında bile bu esastan taviz verilmemiştir. Hz. Peygamber, ordu komutanlarına: 'Allah'ın adıyla savaşa gitmeleri, *Allah'tan korkmaları, takva ile hareket etmeleri ve iyi muamelede bulunmaları*' talimatını vermiştir.⁶¹ Ayrıca İslam ülkesinde helal olan şeylerin, savaşın yapıldığı düşman ülkesinde helal; haram olan şeylerin de haram olacağına icmâ bulunduğu⁶² haram fiilleri işleyen kişiye işlediği fiilin cezası uygulanır. Hatta savaş ortamında İslam'ın vazettiği ilkelere bağlılığa o kadar hassasiyet gösterilmiştir ki askerlerin İslam'ın ahlâkî esaslarına aykırılık taşıyan herhangi bir davranış sergilemeleri bile doğru bulunmamıştır.⁶³ Şimdi savaş ortamında İslam'ın insan haklarının korunması için aldığı tedbirlerle ilgili meseleleri ele alarak tahlil edeceğiz.

2.2. 1. Sivillerin Dokunulmazlığı

Savaşma gücü bulunmayan ya da fiilî ve fikrî bakımdan savaşa katılmayan kimseler sivil tabiriyle ifade edilir. Cahiliye döneminde Arapların savaşta izledikleri yol ve metotlar, insanî olmaktan oldukça uzak bir noktada olmuştur. Bunun için savaşta sivil ve muharip arasında bir ayırım yapmamışlardır. Dolayısıyla mağlup ettikleri kabileye mensup kadınların şerefini ayaklar altına almaktan geri durmamışlardır.⁶⁴ Savaş ortamı, tüm insanların can ve mal kaybına uğramasına zemin oluşturması itibarıyla İslam'da tüm alanlarda olduğu gibi bu konuda da insanların haklarının korunması ve başkalarının bu sivillere saldırmasını önlemek için de tüm tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede genel prensip olarak insanoğlunun kanını akıtmak haram kabul edildiğinden⁶⁵ sivillerin öldürülmesi yasaklanmıştır. Nitekim Kur'an'da savaş açanlara karşı savaş açılması ama aşırıya gidilmemesi emredilmiştir.⁶⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in savaşa gönderdiği komutanlara dinî, ahlâkî

⁵⁹ Bülent Tanör, "Kişi Dokunulmazlığı", *İnsan Hakları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 57.

⁶⁰ Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/ 92.

⁶¹ Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl es- Serahsî, *Şerhu's-Siyeril-kebir*, thk. Selâhuddin el-Müneccid (Kahire: 1971), 1/ 38.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbas eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dâru'l Marife, 1410/1990), 7/375.

⁶³ el- Enfâl, 8/47.

⁶⁴ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *İslâm'da Savaş Hukuku*, çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2009), 190-191, 219.

⁶⁵ "لَأَنَّ الْأَصْلَ فِي الدِّمَاءِ الْخُرْمَةُ": Ebu'l Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmud el- Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Ta'lik. Şeyh Mahmud Ebû Dakika (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991), 5/28.

⁶⁶ el-Bakara, 2/190.

ve insanî vecibeleri hatırlatarak insanlara daima iyi muamele edilmesine dair talimatı, bu konuda temel dayanağı oluşturmaktadır.

Hız. Peygamber, bir defasında savaşta öldürülmüş bir kadın gördüğünde böyle bir durumdan hoşnut olmadığını belirterek kadın ve çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.⁶⁷ Yine bu hususta “Din adamlarını öldürmeyiniz”⁶⁸ Çok yaşlı olanları, küçük çocukları, kadınları öldürmeyiniz ve aşırı gitmeyiniz”⁶⁹ şeklinde rivayetler de mevcuttur.⁷⁰ Ayrıca Mekke’nin fethinde Hız. Peygamber, hiçbir yaralıya saldırılmamasını, hayatını kurtarmak için kaçan kişinin ardından gidilmemesini, evinde oturanlara dokunulmamasını emretmiştir.⁷¹ Hız. Peygamber’in uygulamaları çerçevesinde Hulefâ-î Râşidin de verdikleri talimatlarda kadınların, çocukların, yaşlıların ve din adamlarının öldürülmesini yasaklamıştır.⁷² Müslümanlara zarar vereceklerinden korkulduğu takdirde kaçan düşmanın peşinden gidilmesi, yaralıların öldürülmesi ve esirlerin öldürülmesi caiz görülmüştür.⁷³ Bu çerçevede şekillenen sonraki dönem uygulamalarda Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre savaşta katılmayan kadınların, çocukların, savaşacak gücü olmayan yaşlıların, bir köşeye çekilmiş ve halk arasına katılmayan din adamlarının, akli dengesi olmayanların, körlerin, kötürümlerin, çiftçilerin ve işçilerin öldürülmesi caiz değildir.⁷⁴ Esasen savaşta öldürmenin vacip kılınması, insanların birbirlerini öldürme fitnesini engelleyerek aralarında maslahatın sağlanmasıdır.⁷⁵ Buna mukabil İmam Şâfiî (öl. 204/820), “Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün...”⁷⁶ ayetine dayanarak kadınlar ve çocuklar dışında herkesin fiilen savaşmasa da öldürülebileceğini söylemiştir.⁷⁷

⁶⁷ Buhârî, “Cihâd”, 147 (No. 3014, 3015); Müslim, “Cihâd”, 24, 25.

⁶⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk: Şuayb Arnavud-Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r Risâle, 2001), 4/ 461 (No. 2728).

⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 82 (No. 2614).

⁷⁰ Ayrıntılı bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 378.

⁷¹ Mevdûdî, *İslâm’da Savaş Hukuku*, 219.

⁷² Serahsî, *Şerhu’s-Siyerî’l-Kebir*, 1/ 38; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk: Abdulfettah el-Hulv, Abdullah et-Turkî (Riyad: Dâru Âlemi’l kütüb, 1417/1997), 13/144.

⁷³ Ya’kûb b. İbrahim el-Kûfî (Ebû Yûsuf), *Kitâbu’l-Harâc* (Kahire: Matbaatu Selefiyye ve Mektebetuha, 1392), 212, 232.

⁷⁴ Serahsî, *Şerhu’s-Siyerî’l-kebir*, 4/1415-1417;1/41-42; Ebû’l Hasan Alî b. Muhammed, el-Mâverdî, *el-Ahkâmu’u-sultaniyye ve’l- vilâyâti’-d- diniyye* (Kahire: Dâru’l Hadîs, ts.), 170; Alâüddin Ebû Bekr b. Mesûd el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fi tertîbi’ş- Şerâ’i’* (Beyrut: Dâru İhyai’t Turasil Arabî, 1417/1997), 6/63; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/ 49, 177.

⁷⁵ Serahsî, *Şerhu’s-Siyerî’l-kebir*, 4/ 1415-1417; 1/ 41-42; Merginânî, Burhânuddîn Ebû’l-Hasan Alî b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu bidâyeti’l-Mubtedî* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990), 2/429.

⁷⁶ et-Tevbe, 9/5.

⁷⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/252; Hünsa-i müşkil, kadın; akli dengesi yerinde olmayan ise çocuk mesabesinde görüldüğü için bunlar da savaşta dokunulmazlık kapsama dâhildirler. Bkz. Şemsüddin, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Şirbînî, *Muğnî’l-muhtâc ilâ ma’rifeti ma’ni elfâzi’l-minhâc*, thk. Muhammed Halil İ’tânî, (Beyrut: Dâru’l Marife, 1418/1997), 4/ 295.

Burada görüldüğü üzere İslam hukukçuları, diplomatik girişimlerin sonuç vermemesi hâlinde insanlığın maslahatı gözetilerek girilen bir savaşta sivil halk-asker ayrımını asırlar önce tespit ederek uygulamıştır. Ancak savaşta dokunulmazlık kapsamında olan kişiler, bilfiil savaşa katılırlarsa veya görüşleriyle düşman ordusuna katkıda bulunurlarsa muharip hükmünde oldukları için öldürülebilirler.⁷⁸ Diğer taraftan savaşta dokunulmazlığı olan kategoride yer alan aklî dengesi olmayanlar ve çocuklar, savaşa katılmaları durumunda öldürülebilir; esir alınmaları hâlinde cezaî ehliyetleri bulunmadığından öldürülemezler.⁷⁹ Bunun yanında misilleme tedbirleri alındığında sivil halka karşı zehirli gaz kullanılamaz. Sivil halkı korkutmak veya topyekûn bir savaş dolayısıyla ibadet mekânları, hastane ve kütüphane gibi yerlerin yıkılmasının dinî/hukukî bir gerekçesi olamaz.⁸⁰ Ne yazık ki günümüzde yapılan savaşlarda kitlesel tahrip nedeniyle savaşa hiç karışmayan sivil halka, dinî mekânlar da dâhil olmak üzere tüm yerleşim birimlerine ciddi manada zarar verilmektedir. İşte böyle bir ortamda İslam'ın savaş anlayışının ahlâkî, hukukî ve insanî boyutunun ne kadar değerli olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

2.2.2. Rehinelerin Durumu

Uluslararası alanda bazı askerî ve siyasî taleplerin yerine getirilmesi amacıyla tutsak edilen kişilere rehine denilmektedir.⁸¹ İslam devletler hukukunda belirli ilkeler dâhilinde hareket edilerek hiçbir şekilde taviz verilmeden uygulanan konulardan biri de rehinelere yapılacak muameledir. Bu meselenin dinî/hukukî ve ahlâkî temelini teşkil eden “Hiçbir suçlu/günahkâr başkasının suçunu/günahını yüklenmez”⁸² ayetinin gereği rehineler, müdahil olmadıkları başkalarına ait suçlardan dolayı cezalandırılmazlar.⁸³ Zaten uluslararası ilişkilerde ‘bir kişinin başkası lehine misillemeye maruz bırakılmayacağı’ kuralı, temel hukuk normlarından biri kabul edilmektedir.⁸⁴ Ayrıca “Zarar verme ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur”⁸⁵ ve “Sana bir şey emanet edene, bıraktığı emaneti geri ver. İhanet edene ihanet etme”⁸⁶ şeklindeki Hz. Peygamber’in ilkesel nitelikli sözleri sonraki dönem uygulamalarına ilham kaynağı olmuştur. Bu çerçevede gayrimüslimlerle yapılan antlaşmada, ‘antlaşmaya ihanet durumunda rehinelerin öldürüleceği’ şartı konulduktan sonra

⁷⁸ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebir*, 4/ 1417; 1/ 41; Mâverdi, *el-Ahkâmü's- sultaniyye*, 170; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l -Müctehid*, 376-377.

⁷⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, 2/429.

⁸⁰ Le Fur, *Devletler Umumi Hukuku*, çev. Şinasi Z. Devrin, 476-477.

⁸¹ Selahattin Bağdatlı, “Rehine”, *Hukuk Sözlüğü* (İstanbul: Derin Yayınları, 2012), 562.

⁸² el-En'am, 6/165; el- İsrâ, 17/15; el-Fâtır, 35/17; en-Necm, 53/38.

⁸³ Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebir*, 5/1753.

⁸⁴ İrem Karakoç, Türk Hukuk Tarihi'nde Uluslararası Antlaşmaların Uluslararası Hukukun Gelişim Sürecindeki Yeri, *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6/2(2004), 229.

⁸⁵ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340).

⁸⁶ Ebû Dâvûd, “Büyû”, 79 (No. 3534); Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmiz, *es-Sünen*, haz. Salih b. Adülaziz, Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008), “Buyû” 38 (No. 1264).

Müslüman rehinelere öldürüldüğünde misilleme olarak onların rehinelere Müslümanlar tarafından öldürülmesi yasaklanmıştır. Çünkü rehinelere, ateşkes antlaşmasıyla emân kapsamında oldukları için başkalarının işlediği suçtan dolayı cezalandırılmazlar.⁸⁷ Dolayısıyla Müslüman rehinelere öldürülmesi, düşman rehinelere kanlarını mubah kılmamaktadır.⁸⁸

İslam'ın erken döneminden itibaren benimsenen ve uygulanan ahde vefa prensibi gereği düşmanlar kendileriyle akdedilen barışın şartlarını yok saymalarına bile barışa katkı sağlamak amacıyla tutuklu bulunanlar öldürülemezler.⁸⁹ Hatta gayrimüslimlerle yapılan antlaşma, onlar tarafından bozulduğunda ya da herhangi bir nedenle savaş başladığında Müslümanların elinde bulunan rehinelere, reşit kişilerden ise bunlar güvende olacakları yere götürülür; bunların kadın veya çocuk olmaları hâlinde ise ailelerine teslim edilmesi gerekir.⁹⁰ Öte yandan Müslümanlar, gayrimüslimlerin elinde bulunan kendi rehinelere geri almak istedikleri halde karşı taraf bu talebi geri çevirdiğinde Müslümanların onlara savaş açmalarında bir beis yoktur. Çünkü onlar bu şekilde rehinelere alıkoymaları ve hürriyetten mahrum bırakmaları zulüm sayılmaktadır. Bu itibarla imkân nispetinde bu zulmün ortadan kaldırılması için devletin, vatandaşlarının hak ve menfaatlerini koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak karşı taraftan kimseyi öldürmeden ellerindeki Müslüman rehinelere kurtarma imkânı varsa, mevcut antlaşma dikkate alınarak öncelikle bunun yapılması gerekir.⁹¹ İşte tüm bu durumlar, İslam'ın hem barış hem de savaş döneminde insan haklarının korunması hususunda dinî/hukukî ve ahlâkî ilkelerden hiçbir şekilde taviz vermediğini açıkça göstermektedir. Eski dönemlerde cârî olan rehine alma eylemi, 1949'da Cenevre'de imzalanan sözleşmelerle yasaklanmıştır.⁹²

2.2.3. Vücut Bütünlüğüne Zarar Verilmemesi

Cahiliye dönemi Arap tarihine bakıldığında düşman tarafa ateşle işkence, oldukça yaygın olduğu görülür. Özellikle Yemen kralı Zû Nevâs, bu tarz uygulamalarıyla ön plana çıkmıştır.⁹³ Savaşı tüm insanlık için bir tehdit olarak gören İslam'da bu tarz davranışlar yasaklanmış, öldürme yöntemi bakımından da insanların en merhametlisinin iman ehli olduğu belirtilmiştir.⁹⁴ Nitekim Hz. Peygamber, "Allah her şeye ihsanı/adaletle davranmayı farz kılmıştır. Dolayısıyla öldürdüğünüz zaman

⁸⁷ Serahsî, *Şerhu's-Siyeril-kebir*, 5/ 1753; Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*. çev. Hamdi Aktaş (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 253.

⁸⁸ Ahmed Raşid Turnagil, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993), 99.

⁸⁹ Charles Crozat, *Devletler Umumi Hukuku*, çev. Edip F. Çelik (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1950), 1/ 201.

⁹⁰ Ömer Nasuhi, Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhatı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1992), 3/ 391; Turnagil, *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*, 99.

⁹¹ Serahsî, *Şerhu's-Siyeril-kebir*, 5/ 1752.

⁹² Bağdatlı, *Hukuk Sözlüğü*, 562.

⁹³ Mevdûdî, *İslâm'da Savaş Hukuku*, 192.

⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 110 (No. 2666).

adaletle uygun şekilde öldürün, hayvan keseceğiniz zaman güzel kesin”⁹⁵ şeklinde belirttiği üzere keyfi biçimde işkence yaparak öldürmeyi caiz görmemiştir. İslam’da savaşta düşman tarafından yapılan saldırılara karşı Müslümanların misillemede bulunurken adalet ve suçun şahsiliği temel ilke kabul edildiğinden düşman cesetlerine saygısızlıkta bulunma, cesetlerin organlarını kesme ve benzeri davranışlarla misillemede bulunma yasak fiillerden sayılmıştır. Hz. Peygamber, ordu komutanlarına verdiği talimatlarda müslüman yapılmasını,⁹⁶ düşman tarafından bir kişinin yakalanıp bağlandıktan sonra öldürülmesini⁹⁷ tecavüz edilmesini ve ihanet ederek antlaşmaların bozulmasını yasaklamıştır.⁹⁸ Hatta bu hareketleri düşman taraf, Müslümanlara yapsa dahi misilleme olarak Müslümanların da aynı tavrı sergilemesi doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber, Uhud Savaşı’nda amcası Hz. Hamza’ya işkence edilerek öldürülmesine dayanamayıp günü geldiğinde müşriklerden otuz kişiye aynı muameleyi yapacağına yemin etmesinin akabinde “Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin...”⁹⁹ ayeti nazil olmuştur.¹⁰⁰

Aynı şekilde Hz. Peygamber, geçmiş dönemlerde savaşlarda cârî olan bir uygulama olan düşman askerlerinin yakalandıktan sonra ateşle yakılarak öldürülmesinin “Ateşin Rabbinden başka kimse ateşle azap etmemelidir”¹⁰¹ sözüyle caiz olmadığını bildirmiştir. Bu çerçevede Bedir Savaşı’nda Süheyl b. Amr(öl. 18/639) esir alındığında, Hz. Ömer, “Ey Allah’ın Resulü, onun dişlerini söküp dilini çıkarayım da senin aleyhine söz söylemesin!” dediğinde Hz. Peygamber: “Ona müslüman yapmam. Peygamber olsam bile Allah da onu bana yapar”¹⁰² diyerek karşı çıkmıştır. İşte bu hukukî, ahlâkî ve insanî duruş, İslam toplumunda bir ilke halini almıştır ki savaş sırasında misilleme yoluyla koparılmış bir baş Hz. Peygamber’e getirilmemiştir.¹⁰³

Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir’in hilafetinde patrik Yunak’ın kesilmiş kafası kendisine getirildiğinde bu tarz uygulamaların cahiliye halkının adetlerinden olduğunu hatırlatarak onlara benzemekten Müslümanları sakındırmış ve müslüman kapsamına giren bu olayı onaylamamıştır. Bu tür hareketleri Rumların ve Farslıların da Müslümanlara yaptıkları söylendiğinde ise su-i misalin emsal olmayacağını ifade ederek böyle olayların tekrarlanmamasını, Müslümanların Kur’an ve Sünnete

⁹⁵ “إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَاتَلْتُمُ فَاحْسِنُوا الْقِتْلَةَ...”: Müslim, “Sayd”, 11; Tirmizî, *Diyyât*, 14 (No.1409).

⁹⁶ Müslim, “Cihâd”, 2; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 110 (No. 2667); “Hudûd”, 3,(No: 4367); Tirmizî, “Siyer”, 48 (No. 1617).

⁹⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 119 (No. 2687).

⁹⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 209.

⁹⁹ en-Nahl, 16/126.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim*, 4/614.

¹⁰¹ Buhârî, “Cihâd”, 147 (No: 3016); Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 112 (No: 2673); Tirmizî, “Siyer”, 20 (No.1571).

¹⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *el-Megâzî*, thk. Morsden Jones (Beyrut. Dâru'l A'lemî, 1409/1989), 1/ 107.

¹⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/ 200.

uygun hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁴ Bu uygulamalara Hz. Ömer ve sonraki yönetimler tarafından da devam edilmiştir.¹⁰⁵ İslam hukukçuları, düşman da olsa hiç kimseye insanlık onurunu zedeleyen bir davranışta bulunulmaması, savaş öncesi ve sırasında ele geçirilen düşman askerlerine işkence edilmemesi hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁰⁶ İslam'ın erken dönemlerinden itibaren yürütülen bu uygulamalardan hareketle modern devletler hukukçularından Crozat, İslam'ın harp kanunlarında insanî prensiplerin mührünün bulunduğunu belirterek İslam'ın savaşta uyguladığı hukukî ve ahlâkî esaslara dikkat çekmiştir.¹⁰⁷

2.2.4. Savaş Esirlerine Uygulanacak Muamele

2.2.4.1. Öldürmenin Yasaklanması

İslam hukukunda savaşta ele geçirilen düşmanın muharip erkek askerine esir;¹⁰⁸ kadın ve çocuklar için ise 'seby' terimi kullanılır.¹⁰⁹ Kur'an'da birkaç yerde savaş esirlerine değinilerek onlara uygulanacak muamele ve onların karşılaşacakları duruma dair bilgi verilmektedir.¹¹⁰ Ancak nazil olan bu ayetler, konunun farklı yönlerini ortaya koymaktadır. Esas itibarıyla savaş esnasında esir alınan düşman askeriyile ilgili hüküm, devlet başkanının yetkisi dâhilinde olduğu için İslam'ın ve Müslümanların maslahatını gözeterek uygulamanın nasıl olacağına sadece o karar verir.¹¹¹ Günümüz hukukunda da esir alınan kişi, devletin esiri olduğu için ona uygulanacak muamele hususunda yetki ve sorumluluk devlete aittir.¹¹²

İslam'ın ilk döneminde esirlere uygulanacak muamele, maslahat ve hikmet gereği devlet başkanının yetkili kılınmasına ve seçeneklerden birinin de esirlerin öldürülmesi olmasına rağmen Hz. Peygamber döneminde savaşta esir alınan düşman askerleri istisnalar dışında öldürülmemiştir. İstisnaî durumlara bakıldığında bunların sayılarının oldukça az olduğu görülmektedir. Mesela Bedir Savaşı esirleri fidye karşılığında serbest bırakılmasına rağmen bunlar arasında işledikleri suçlara

¹⁰⁴ Ebû İshak Cemalüddîn İbrahim b. Alî eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fikhi'l- İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, ts.); 2/232; Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 1/110-111.

¹⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 210.

¹⁰⁶ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 1/ 110; Merginânî, *el-Hidâye*, 2/429; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l -Müctehid*, 378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/139.

¹⁰⁷ Crozat, *Devletler Umumi Hukuku*, 1/199.

¹⁰⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's- sanâ'i'*, 6/96.

¹⁰⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, IV/ 252; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/48.

¹¹⁰ Bkz. el-Bakara, 2/85; el-Enfâl, 8/67, 70; et-Tevbe, 9/5; Muhammed, 47/4; el-İnsan, 76/8.

¹¹¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 211; Serahsî, *el-Mebûsât*, 10/108; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/236; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l -Müctehid*, 378; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/44.

¹¹² Ahmet Özel, *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 56.

karşılık Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt;¹¹³ Uhud Savaşı esiri Ebû Azze el-Cumahî¹¹⁴ ve Mekke'nin fethinde Abdullah b. Hatâl ve Mikyâs b. Sübâbe öldürülmüştür.¹¹⁵ Hz. Peygamber, Mekke fethedildiğinde Müslüman askerlere hitaben şöyle bir ilanda bulunmuştur: “Yaralı bir kişiyi öldürmeyiniz ve kaçıp canını kurtarmaya çalışanın arkasından gitmeyiniz. Hiçbir esir öldürülmesin ve kapısını kapatıp evinde oturan güvencededir.”¹¹⁶ Bir defasında Emevî valisi Haccâc b. Yûsuf(öl. 95/714), Abdullah b. Ömer'e(öl. 74/693) bir esirin öldürülme emrini verdiğinde ona: Allah'ın, esir düşen kişilere ya iyi bir şekilde muamele edilmesini ya da serbest bırakılarak onlardan fidye alınmasını emrettiğini¹¹⁷ hatırlatmıştır.¹¹⁸

Klasik dönem İslam hukukçuları, yaşadıkları devrin sosyal, siyasî şartları münasebetiyle esirlerin öldürülmesinin meşru olduğunu ileri sürse de¹¹⁹ Abdullah b. Ömer, Hasanül-Basrî, (öl. 110/728) ve Said b. Cübeyr(öl. 95/714) gibi âlimler, savaş esirlerinin öldürülmesinin caiz olmadığı görüşünü savunmuşlardır.¹²⁰ Hanefî hukukçulardan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî(öl.189/805), kaçma ve Müslümanları öldürme veya onlara zarar verme gibi bir endişe bulunmadığında, esirlerin öldürülmemesinin daha doğru bir yaklaşım olduğunu belirtir. Zira esirleri öldürmenin mubah sayılması Müslümanlara karşı savaşmalarını önlemeye yöneliktir. Oysaki onların esir edilmeleri ve savaşın sona ermesi sebebiyle Müslümanlarla savaşmaları durumu zaten ortadan kalkmıştır.¹²¹ Aynı şekilde çağımız İslam hukukçularından Vehbe Zuhaylî(öl. 2015) de zaruri haller dışında savaş esirleriyle ilgili öldürme kararı alınmasının caiz olmadığını ileri sürmektedir.¹²²

Uluslararası hukukta XIX. yüzyıldan itibaren esirlerin haklarını koruyan önemli sözleşmeler imzalanmıştır. Bu çerçevede 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi 13. maddesinde savaş esirlerine daima insanî muamele edileceği deklare edilerek bir savaş esirinin ölümüne veya sağlığının tehlikeye düşmesine sebep olacak her türlü ihmâl ve gayri meşru hareket yasaklanmış, aksi bir durum esiri elinde bulunduran devletin sorumluluğunu gerektireceği belirtilmiştir.¹²³ İslam hukukunda esirlere ölüm cezası vermek zorunlu ve genel bir hüküm olmayıp kamu otoritesinin takdirine bırakıldığı

¹¹³ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/ 252; Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'r-Nebeviyye* (Kahire: Dâru's Sahâbe li't Turâsî Betnatâ, 1416/1995), 2/ 312; Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 3/1025.

¹¹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, IV/252; İbn Hişâm, *es-Sîretu'r-Nebeviyye*, III/70.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/ 64; Kâsânî, *Bedâ'i'u's- sanâ'i'*, 6/ 92.

¹¹⁶ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Cabir el-Belâzurî, *Fütûhu'l- Bıldân*, thk: Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ (Beyrut. 1407/1987), 55; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/64.

¹¹⁷ Muhammed, 47/4.

¹¹⁸ Mevdûdî, *İslâm'da Savaş Hukuku*, 228.

¹¹⁹ Şîrâzî, *el- Mühezzeb*, 2/236; Kâsânî, *Bedâ'i'u's- sanâ'i'*, 6/ 94, 96; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/44.

¹²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/45.

¹²¹ Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, 3/1024.

¹²² Vehbe Zuhaylî, *Âsâru'l-Harb fi'l Fikhi'l İslamî* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1430/2009), 436.

¹²³ Zeki Mesud Alsan, “ 1949 Cenvere Sözleşmesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/3(1950), 51.

dikkate alındığında, 1949 Cenevre Sözleşmesi ve benzeri özellikteki sözleşmelere -İslam'ın temel hükümlerine aykırı olmadığı sürece- İslam devletinin taraf olmasının bir mahzuru yoktur.

2.2.4.2. Baskı ve İşkencenin Yasaklanması

Savaş durumunda esir alınan kişi, aslında öldürme veya başka bir muamele yapılmaya mahkûm durumdadır. Eğer savaşta cinayet işlediği tespit edilebilirse öldürülebilir ancak böyle bir fiil işlememişse bağlandıktan sonra işkence edilmeyip imkân nispetinde belirli yerlerde gözetim altında tutulması caiz görülmüştür. Zaten günümüz devletler hukukunda da belli şartlar çerçevesinde buna izin verilmektedir.¹²⁴ İslam öncesi esirlere yapılan kötü muamelenin aksine Müslümanlar, Bedir savaşı esirlerine oldukça hukukî, ahlâkî ve insanî bir tavır ortaya koyarak onlara iyi muamelede bulunmuş ve fidye mukabilinde onları serbest bırakmışlardır.¹²⁵ Buna göre fiilî olarak veya görüş bildirerek Müslümanlara karşı savaşa katılan kadın ve çocuklar dışında, savaş sonunda esir alınan kadınların ve çocukların öldürülmesi, İslam hukukçularının ittifakıyla caiz değildir.¹²⁶ Esasen bu hüküm, Hz. Peygamber'in ordu komutanlarına tavsiyede bulunduğu *Küçük çocukları, kadınları ve yaşlıları öldürmeyin*¹²⁷ hadisine dayanmaktadır. Esirlere kötü muamelenin yasaklanmasıyla ilgili Hanefî hukukçularından Kâsânî(öl. 587/ 1191), Benî Kureyza esirleri getirildiğinde Hz. Peygamber'in "Onlara iyi muamele ediniz. Onların üzerinde güneş ve silahın ateşini birleştirmeyiniz"¹²⁸ sözünden hareketle aç, susuz bırakarak esirlere işkence edilmesinin maslahata aykırı olduğunu belirtmiştir.¹²⁹ İslam'da esirlere işkencenin yasaklanmasına dair hüküm, günümüz devletler hukuku tarafından da kabul edilmektedir.¹³⁰

Bu konuda diğer bir mesele de esirlere yapılacak baskı ve işkencenin farklı bir yönünü oluşturan, temel insanî ve ahlâkî değerlere aykırılık taşıyan bir durum olan ailelerin bölünmesinin İslam'da yasaklanmasıdır. Hz. Peygamber, Benî Kureyza esirleriyle ilgili annelerle ergenlik çağına gelmemiş çocuklarının birilerinden zorla ayrılmasını hukukî, ahlâkî ve insanî duygulardan uzak bulduğu için yasaklamıştır.¹³¹ Ebû Eyyûb el-Ensârî, Hz. Peygamber'in "Kim bir anne ile çocuğunu ayırırsa Allah da kıyamet günü onunla sevdiğini ayırır"¹³² hadisini nakletmektedir. Ayrıca hadis

¹²⁴ Özel, *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, 56.

¹²⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/252; Serahsi, *el-Mebsût*, 10/240.

¹²⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/252; Mâverdi, *el-Ahkâmü's- sultaniyye*, 170-171; Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebir*, 1/38; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l -Müctehid*, 376; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/44.

¹²⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 82 (No. 2614).

¹²⁸ Vâkidî, *el-Megâzî*, 2/514.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedâ'î'u's- sanâ'i'*, 6/96.

¹³⁰ Harb Esirleri Hakkında Tatbik Edilecek Muameleye Dair 12 Ağustos 1949 Cenevre III. Sözleşmesi, md. 17.

¹³¹ Vâkidî, *el-Megâzî*, 2/524.

¹³² Tirmizî, "Buyû", 52(No. 1283); "Siyer", 17 (No. 1566).

kaynaklarında “anne ile çocuğunu ve iki kardeşi birbirinden ayırana Allah lanet etsin”¹³³ rivayeti de bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in bu uygulamaları yönünde hareket eden İslam hukukçuları da esir anneye çocuğunun birbirinden ayrılmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Baba ile çocuğun ayrılması hususunda ise her ne kadar doktrinde farklı görüşler bulunsun da İslam hukukçularının çoğunluğuna göre böyle bir durum da haram kabul edilmiştir. Ayrıca bu konuda dedenin, baba; ninenin ise anne hükmünde olduğunu belirtmek gerekir.¹³⁴

İslam hukukunda erkek esirlere kötü muamele yasaklandığı gibi kadın esirlerin de kişilik hakları ve iffeti korunmuş ayrıca cinsel istismara maruz kalmaması için gerekli önlemler alınmıştır. Nitekim Hz. Peygamber’in ordu komutanlarına verdiği talimatlar içinde şu ifadeler geçmektedir: “...askerinizi zinadan alıkoyun! Çünkü Allah, zina yapan askere ölüm ve salgın musallat eder.”¹³⁵ Müslüman askerlerin savaşta ele geçirdikleri düşman ülke vatandaşı olan esir kadınların evli olmaları hâlinde, Şafî ve Hanbelî mezhebine göre kocaları yanlarında esir bulunsun veya bulunmasın nikâhları batıl olur.¹³⁶ Buna mukabil Hanefî mezhebine göre ise esir alınan evli kadınlar, İslam ülkesine getirilince harbî olan eşlerinden ayrılmış sayılırlar. Ancak bu kadınların kocaları da esir edilerek İslam ülkesine birlikte getirildiğinde eşler arasındaki nikâh devam eder. Dolayısıyla bu kadınları esir alan kişinin herhangi bir istismarda bulunması caiz değildir.¹³⁷ Günümüzde esir kadınlarla cinsel ilişkiye girmenin İslam hukuku bakımından hiçbir meşruiyeti bulunmamaktadır. İslam’da çok sıkı misilleme kuralları çerçevesinde uygulanan esir kadınlara muamele, Batı’da ancak on dört asır sonra oluşturulan savaş hukuku ve teamülünde yerini almıştır. 1907 Lahey IV. Sözleşmesi’ne ek nizamnâmede(md. 46) ailenin şerefine ve haklarına saygı gösterileceği ifade edilmiş, sivillerin durumuna dair ise 1949 Cenevre IV. Sözleşmesi’yle kadınların, tecavüz ve fuhşa zorlanmasına karşı onların himaye edilmesi hükme bağlanmıştır.(md. 27).

2.2.4.3. Temel İhtiyaçlarının Karşlanması

İslam’da savaş esirlerinin temel ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması esası kabul edilmiştir.¹³⁸ Bu çerçevede İslam’ın ilk devirlerindeki uygulama örnekleri oldukça fazladır. Ancak genel yaklaşım hakkında bir bilgi vermek üzere bunlardan sadece bir kısmına değinilecektir. Bedir esirleri getirildiğinde Hz. Peygamber, esirlere can güvenliği sağlama adına onları askerleri arasında taksim ederek onlara iyi davranılması hususunda talimatta bulunmuştur. Kur’an’da “Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz;

¹³³ İbn Mâce, “Ticâret”, 46, (No. 2250).

¹³⁴ Şirazî, *el-Mühezzeb*, 2/239; Serahsî, *Şerhu’s-Siyerî’l-kebir*, 5/2072; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 13/108 -110.

¹³⁵ Mâverdî, *el-Ahkâmü’s Sultânîyye*, 61.

¹³⁶ Mâverdî, *el-Ahkâmü’s sultânîyye*, 173; Ebû Ya’lâ Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ, *el-Ahkâmü’s sultânîyye*, Dâru’l Kütüb’l İlmiyye, nşr: Muhammed Hamid, el-Fıkî (Beyrut: 1421/2000, 144.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/ 87; Bilmen, *Istîlâhatı fihhiyye kâmusu*, 3/402.

¹³⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbu’l-Harâc*, 161; Zuhaylî, *Âsâru’l-Harb*, 413.

sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz”¹³⁹ ayetinde belirtilen esir tabiri, genel olup ister Müslüman isterse gayrimüslim olsun onlara güzel bir şekilde muamele edilmesine özellikle dikkat çekilmektedir.¹⁴⁰ Bu ayetin yorumu mahiyetinde İslam âlimleri, gayrimüslim olmasına rağmen esirin gıda ihtiyacının karşılanmasının büyük sevap olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴¹ İslam’ın erken döneminde Kur’an’ın bu yöndeki teşviki Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in, Bedir esirlerine iyi davranılması talimatı vermesi üzerine sahabe, gıda ihtiyacını karşılamada kendilerini bırakıp esirleri yedirip içirmeye gayret etmişlerdir.¹⁴² Bir defasında Benî Akîl’den esir alınan bir kişinin “*Açım beni yedin, susuzum su verin*” talebinde bulunduğu Hz. Peygamber, ‘*Bu senin ihtiyacıdır*’ diye karşılık vermiştir.¹⁴³

Diğer taraftan esirlerin beslenme karşılığında zorla çalıştırıldığına dair bir uygulamanın söz konusu olmadığı İslam’ın ilk döneminde¹⁴⁴ gerçekleşen şu olay oldukça dikkat çekicidir. Benî Hanife kabilesine mensup olan Sümâme b. Üsâl(öl. 12/633) esir alındığında Hz. Peygamber kendisine iyi davranılması talimatını vermiş, eve döndüğünde ise ailesine evdeki yiyeceklerin toplanarak ona gönderilmesini söylemiştir. Hz. Peygamber, her gördüğünde onu İslam’a davet ettiği halde bu teklifi reddetmiş, daha sonra da serbest bırakılmıştır.¹⁴⁵ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber, esirlerin çözülmesini, gıda ihtiyaçlarının karşılanmasını ve hastalarının tedavi edilmesini istemiştir.¹⁴⁶ Bu tarz uygulamalar, sonraki devirler için de ilham kaynağı olmuştur. Hanefî hukukçulardan Ebû Yûsuf(öl. 182/798), müşriklerden esir alınan kişi hakkında hüküm verilmeye kadar yedirilip içirilmesi ve kendisine güzel muamele edilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁷

Aynı şekilde esirlerin gıda ihtiyaçlarında olduğu gibi giyim ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanır. İbn Sa’d’ın(öl. 230/845) bildirdiğine göre Bedir savaşında Hz. Peygamber’in amcası Abbas, esir alındığında üzerinde elbise bulunmadığı için Medine’de uygun bedende elbise aranmış ve uzun boylu olduğu için ancak Abdullah b. Übey’in gömleği giydirilebilmiştir.¹⁴⁸ Bu tavsiyelere titizlikle uyan sahabe, bazı durumlarda kendi paylarına düşen giyecekleri de esirlere vermişlerdir.¹⁴⁹ Rivayete

¹³⁹ el-İnsan, 76/8-9.

¹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/510.

¹⁴¹ Cessâs, *Ahkâmu’l Kur’an*, 5/ 370; Ebû Bekr Muhammed b. Abdilâh (İbnü’l Arabî, *Ahkâmu’l-Kuran*, ta’lik. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut. Dâru’l Kütübi’l İlmiyye, 1424/2003), 4/354.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tefsiru’l Kur’an’il-Azim*, 8/288.

¹⁴³ Ebû Dâvûd, “Eymân”, 21(No. 3316).

¹⁴⁴ Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 263.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, 4/337-338.

¹⁴⁶ Buhârî, “Cihâd”, 171 (No: 3046); “Merdâ”, 4 (No. 5649).

¹⁴⁷ Ebû Yûsuf, *Kitâbu’l-Harâc*, 161.

¹⁴⁸ Buhârî, “Cihâd”, 142 (No. 3008); Muhammed b. Sa’d b. Men’ el-Kâtib(İbn S’ad), *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk: Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l Hancı, 1421/2001), 4/2.

¹⁴⁹ Buhârî, “Cihâd”, 142 (No. 3008).

göre Hz. Peygamber, Huneyn Gazvesi akabinde Hevâzinli esirlerin Cî'râne'ye getirildiğini gördüğünde Büsr b. Süfyan'ı esirlere elbise satın almak için göndermiş, o da aldığı elbiseleri getirip tüm esirlere giydirmiştir.¹⁵⁰ Bunun yanı sıra İslam'ın bu hususta benimsediği esaslara göre esirler, sıcak, soğuk ve benzeri durumlardan korunmalı hatta herhangi bir zorlukları ve üzüntüleri varsa imkânlar nispetinde giderilmeye çalışılmalıdır.¹⁵¹ İşte bu uygulamalarıyla İslam, müşterek idealleri olmayan yakın doğu milletlerine bir ideal kazandırmış, barış ve savaşa dayalı ilişkilerde uygulanmak üzere dinî, ahlâkî ve hukukî kaideler vazetmiştir.¹⁵² Günümüzde uluslararası hukukta temel belgelere esas teşkil eden sözleşmelerde gerek barış gerekse savaş dönemiyle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde: "Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri-*i insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz*"(md. 5) hükmüne yer verilirken; 1949 Cenevre III. Sözleşmesi'nde de savaş esirlerinin şahsına ve haklarına saygı gösterilmesi gerektiği (md.13) ifade edilmiştir.

Sonuç

Hukuk sistemlerinde kişiliğe bağlı hakların evrensel niteliğinden dolayı dinî, dili, ırkı ve cinsiyeti dikkate alınmaksızın tüm insanların bu haklara sahip olduğu kabul edilmektedir. Batı toplumlarında oldukça zor mücadelelere girildikten sonra yasalar ve anayasalarla insan haklarının korunması ve güvence altına alınması mümkün olmasına rağmen İslam'da haklar, aslen kazanıldığı için kanunlar, sadece hakkı korumak için vazedilmiştir. Bu yüzden insanlık için tehdit oluşturan savaşlarda sivil insanların can ve mal kaybına uğraması ihtimali bulunduğundan İslam'da insanların haklarını koruma ve başkalarının bu hakları ihlâlini önlemek amacıyla tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede savaşta sivillerin dokunulmazlığı anlayışı ilk dönemden itibaren dinî/hukukî ve ahlâkî prensip olarak benimsenmiş ve sonraki dönem uygulamalarında da yürürlükte olmuştur. Ancak bu insanlar, bilfiil savaşa iştirak ettiklerinde veya görüşleriyle düşman ordusuna destek olduklarında ise muharip olarak kabul edilmiştir. Bu uygulamayla İslam hukukçularının insanlığın maslahatını temin adına girilen bir savaşta sivil halk-asker ayrımını asırlar önce yaptıkları görülmektedir. Ayrıca rehinelerle ilgili yapılan düzenlemede düşman tarafından Müslüman rehineler öldürülse de buna misilleme olarak onların rehinelerinin öldürülmesi, İslam'ın temel ilkelerine aykırı olduğu için yasaklanmıştır ki bu durum, İslam devletler hukukunun cârî olduğu dönem ve şartları dikkate alındığında oldukça ileri bir merhaleyi ortaya koymaktadır. Diğer taraftan İslam, esirlere dair naslarla bir düzenleme getirerek onların bazı haklara sahip olduğu ve kendilerine adaletle muamele edilmesini vurgulamıştır.

¹⁵⁰ Vâkidî, *el-Megâzî*, 2/943.

¹⁵¹ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 264.

¹⁵² Seha Lütfi Meray, *Devletler Hukukuna Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 1968), 1/12.

İslam'da tüm insanlara her durumda adaletle muamele etme ve savaş usullerinde insan onuruna yakışır şekilde davranma gibi insanî ilişkilerin tanzimi hususunda getirdiği dinî ve ahlâkî prensiplerin, gayrimüslimlerle ilişkilerin normalleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Günümüzde genel kabul görmüş olan cezanın şahsiliği, hukuk önünde eşitlik, kanunsuz suç olmaz gibi temel hukuk ilkeleri, asırlarca Müslümanlar tarafından uygulanarak günümüze kadar gelmiştir. Bu ilkelerle İslam, savaşta gayrimüslimlere hangi durumda ve ne şekilde davranılacağını ortaya koyması yanında düşmana karşı nasıl bir muamelenin yapılacağını ve bunun sınırlarının ne olması gerektiğini de belirtmiştir. İslam'ın bu uygulamasıyla uluslararası ilişkilerde kural dışılığın adeta kural olarak görüldüğü hatta insanlık dışı muamelelerin hâkim olduğu dönemde savaşın bir hukukunun ve ahlâkının olduğunu sadece sözde değil özde yaşayarak ve yaşatarak tüm insanlığa göstermiştir. İslam'ın ilk döneminden itibaren savaşta uyguladığı bu insanî ve ahlâkî esaslar, modern hukuk düşüncesinin gelişimine ve 19. yüzyılda insan haklarının korunmasına dair yapılan sözleşmelere öncülük ettiği izahıta varestedir. Ancak günümüzde uluslararası hukukta ve belgelerde kabul edilen hükümlere rağmen ahlâkî ve hukukî müeyyidelerin etkisiz oluşu, savaşta sivillerin ve esirlerin her türlü gayr-i insanî muameleyle karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, eş-Şeybânî.
el-Müsned. thk. Şuayb el-Arnâvud-Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2001.
- Akipek, Ömer İlhan. *Devletler Hukuku*. Ankara: Başnur Matbaası, 3. Bası, 1970.
- Alsan, Zeki Mesud. *Yeni Devletler Hukuku*. 2 Cilt. Ankara: Güney Matbaacılık Yayınları, 1950.
- Alsan, Zeki Mesud. "1949 Cenvere Sözleşmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/3(1950) Ankara, 1950, 37-57.
- Bağdatlı, Selahattin. *Hukuk Sözlüğü*. İstanbul: Derin Yayınları, 2012.
- Belâzurî, Ebu'l- Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Fütûhu'l -Büldân*, thk: Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut: 1407/1987.
- Bilge, Necip. *Hukuk Başlangıcı*. Ankara: Turhan Kitabevi.18. Baskı, 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhatı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1992.

- Boisard, Marchel. "The Conduct of Hostilities and The The Protection of The Victims of Armed Conflicts in Islam". Hamdard Islamicus. Karachi: 1/2, 1978, 3-17.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmiu's-sahîh. (Mevsûatu'l Hadîs eş-Şerif el-Kütübü's Sitte İçinde). haz. Salih b. Adûlaziz. Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008.
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l Kur'an*. 4 Cilt. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhavî. Beyrut: Daru İhyai't Turasil Arabî- Müessesetu't Tarihi'l Arabî, 1412/1992.
- Crozat, Charles. *Devletler Umumi Hukuku*. çev. Edip F. Çelik, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1950.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*(Mevsûatu'l Hadîs eş-Şerif el-Kütübü's Sitte içinde). haz. Salih b. Adûlaziz. Riyâd: Dâru's Selâm 1429/2008.
- Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ. *el-Ahkâmu's Sultâniyye*. Beyrut: Dâru'l Kütüb'l İlmiyye. nşr. Muhammed Hamid el-Fıkî, 1421/2000.
- Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrahim el-Kûfî. *Kitâbu'l-Harâc*. Kahire: Matbaatu Selefîyye ve Mektebetuha, 1392.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el- Alâkâtu'd- devliyye fi'l İslam*. Kahire: Dâru'l Fikri'l Arâbî, ts.
- Erdoğan, Mustafa. *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, 2013.
- Gözübüyük, A. Şeref, *Hukuka Giriş*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2020.
- Grotius, Hugo. *Savaş ve Barış Hukuku*. çev. Seha Lütfi Meray. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm'da Devlet İdaresi*. çev. Hamdi Aktaş. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.
- Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l ummâl fi süneni'l-ekvâm ve'l efal*. 16 Cilt. nşr. Bekrî Heyyanî-Saffet Sakka, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1981.
- İşıktaç, Yasemin. *Hukuk Başlangıcı*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 3. Baskı, 2015.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretu'r-Nebeviyye*. Kahire: Dâru's Sahâbe li't Turâsî Betnatâ, 1416/1995.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer ed-Dimeşk. *Tefsiru'l Kur'an'il- Azim*. 8 Cilt. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Riyâd: Dâru Tayyibe, 1420/1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk: Abdulfettah el-Hulv - Abdullah et-Turkî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l Kütüb, 1417/1997.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî. *es-Sünen (Mevsûatu'l Hadîs eş-Şerîf el-Kütübü's Sitte İçinde)*. haz. Salih b. Adülaziz. Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008.
- İbn Rüşd, Ebu'l Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Hafîd. *Bidâyetü'l müctehid ve Nihâyetü'l muktesîd*. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1434/2013.
- İbn S'ad, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l Hancı, 1421/2001.
- İbnü'l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilâh. *Ahkâmu'l Kuran*. ta'lik. Muhammed Abdulkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'll Kütübî'l İlmîyye, 1424/2003.
- Karakoç, İrem. Türk hukuk Tarihi'nde Uluslararası Antlaşmaların Uluslararası Hukukun Gelişim Sürecindeki Yeri. *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6/2(2004), 229-253.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Karatepe, Şükrü. "İnsan Haklarının İlahî Temeller". *Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları*. 109-115. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mesûd. *Bedâ'i'u's- sanâ'i' fî tertîbi's- Şerâ'i'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't Turasil Arabî, 1417/1997.
- Kapani, Münci. *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin yayınları, 7. Baskı, 1993.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2012.
- Le Fur, Louis. *Devletler Umumi Hukuku*. çev. Şinasi Z, Devrin. Ankara: Matbaa Yeni Cezaevi, 1942.
- Meray, Seha Lütfi. *Devletler Hukukuna Giriş*. 2 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 1968.
- Mâverdî, Ebü'l Hasan Alî b. Muhammed. *el-Ahkâmu's- sultaniyye ve'l- vilâyâtî'd- diniyye*. Kahire: Dâru'l Hadîs. ts.
- Merginânî, Burhânuddîn Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mubtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye. 1410/1990.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *İslâm'da Savaş Hukuku*. çev. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2009.
- Mevsîlî, Ebu'l Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muhtâr*. ta'lik. Şeyh Mahmud Ebû Dakika. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. (Mevsûatu'l Hadîs eş-Şerif el-Kütübü's Sitte içinde). haz. Salih b. Adülaziz. Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008.
- Nevâvî, Abdülhâlik. *el- Alâkatu'd- devliyye ve'n-nuzumu'l- kadâiyye fi's- şeriatî'l- İslamiyye*. Kahire: 1394/1974.
- Özel, Ahmet. *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsirü Fahu'r Râzî*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr. 1401/1981.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*. thk. Selâhuddin el-Müneccid. 5 Cilt. Kahire: 1971.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. thk: Halîl Muhyiddin el-Meys, 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 1421/2000.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l Marife, 1410/1990.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemalüddîn İbrahim b. Alî. *el-Mühezzeb fi fihî'l- İmâm eş-Şâfi'î*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, ts.
- Şîrbînî, Şemsüddin, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti maâni elfâzi'l-Minhâc*. thk. Muhammed Halil İ'tânî. 4 Cilt. Beyrut. Dâru'l-Marife, 1418/1997.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l beyân an te'vili ayî'l Kur'an*. 16 Cilt. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turk. Kahire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001.
- Tanör, Bülent. "Kişi Dokunulmazlığı". *İnsan Hakları*. 57-63. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen (Mevsûatu'l Hadîs eş-Şerif el-Kütübü's Sitte içinde)*, haz. Salih b. Adülaziz, Riyâd: Dâru's Selâm, 1429/2008).
- Turnagil, Ahmed Reşid. *İslâmiyet ve Milletler Hukuku*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1993.
- Uygun, Oktay. "İnsan Hakları Kuramı", *İnsan Hakları*. 13-44. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *el-Megâzî*. thk. Morsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l A'lemî, 1409/1989.
- Yaman Ahmet. *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.
- Yaman Ahmet. *İslam Devletler Hukukunda Savaş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2017.

Yörük, Abdülhak Kemal. *Hukuk Başlangıcı*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1956.

Yörük, Abdülhak Kemal. *Hukuk Felsefesi Dersleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1958.

Zuhaylî, Vehbe. *Âsâru'l-Harb fi'l Fıkhi'l İslamî*. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1430/2009.

Religious and Moral Foundations of the Protection of Human Rights in War: An Evaluation in Terms of Islamic Law

Assoc. Prof. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

Extended Summary

Protection of human rights is one of the most discussed issues in legal studies today. Human rights express the inviolable rights of a human being that he or she is born into, that must be recognized from the beginning by the state or other people. There is no discrimination between people in terms of benefiting from these universal rights guaranteed in Islam. In fact, freedom and equality were not considered sufficient for the protection of human rights, and these rights were also protected by a system based on justice. These rights, which are the common denominator of all humanity, are included in many national and international treaties. There are clear provisions in the basic sources of Islam that human beings are respected and inviolable without the need for any registration. This dignity and inviolability that man is born with has made him the subject of the law and has rights. However, in environments where relations between states turn into war, hostile feelings and acts based on force will prevail, and it may be difficult to act by adhering to humane and moral values. Despite this, even in the face of worsening conditions or the mistreatment of the enemy, the religious and moral principles created by Islam and reflected in practice have been put into practice, and a principled stance woven with moral and humanitarian values has been revealed not only against civilians but also against warring people. This approach can be understood from the warnings and orders of the Qur'an to Muslims not to do injustice and not to depart from justice despite the ill-treatment of the other party. In this context, in Islam, in order to protect human rights, attacking non-combatants or interfering with their bodily integrity is prohibited, as well as torture, inhumane treatment or killing of hostages and prisoners of war; even ill-treatment of combatants killed in war is also among the prohibited acts.

In order to ensure human rights in Western societies, great struggles have been made in terms of both thought and practice, and eventually international agreements, conventions, protocols or declarations have been prepared. Although the protection of human rights in these societies is protected by laws and constitutions, since the rights in Islam are originally acquired, the laws are only imposed to protect the right. Therefore, since there is a possibility of loss of life and property of civilians in wars that threaten all humanity, measures have been taken in Islam to protect people's rights and to prevent others from violating these rights. In this context, the understanding of the immunity of civilians in war has been accepted as a religious/legal and moral principle since the first period and has been a source of inspiration in the practices of the later period. However,

when these people actively participated in the war or supported the enemy army with their opinions, they were considered combatants due to the loss of their civilian qualifications and were treated accordingly. With this approach, it turns out that Islamic jurists made the distinction between civilians and soldiers centuries ago. In addition, although Muslim hostages were killed by the enemy in the practice of hostages, the killing of hostages in retaliation was prohibited because it was against the basic principles of Islam, which shows a very advanced moral and humanitarian sensitivity when the current period and conditions of Islamic state law are taken into account. On the other hand, in the main sources of Islam, it is recommended that the captives have some rights and that they should be treated with justice by introducing a regulation regarding the captives. However, in today's wars, it is seen that innocent people are killed or international law rules are violated under the name of retaliation by violating the laws of war. It is also a fact that Islam's sensitivity towards the protection of human rights in war has a religious and moral dimension and that it has applied this practice for centuries without making any discrimination based on religion, language, color or race.

The religious and moral principles that Islam brought about the regulation of human relations, such as treating all people with justice, acting with the understanding of "Muslims depend on their conditions" in warfare, and behaving in a manner befitting human dignity, have made significant contributions to the normalization of relations with non-Muslims. The basic principles of law, such as the personality of punishment, equality before the law, and there is no crime without law, which are adopted by modern law, have been applied by Muslims for centuries and have survived to the present day. With these principles, Islam, besides revealing in which situation and how non-Muslims should be treated in war, also stated how to treat the enemy and what should be the limits of this. With these practices, Islam showed and guided all humanity that there was a law and morality of war in the period when irregularity was seen as a rule in international relations and even when inhuman treatment was dominant. It is a fact that these humane and moral principles, which Islam has applied in war since the first period, pioneered the development of modern legal thought and the conventions made on the protection of human rights in the 19th century. However, despite the various provisions accepted in international law today, due to the ineffectiveness or absence of material and moral sanctions, it has not been possible to prevent civilians and prisoners from being subjected to oppression and torture during the war. Here, in this study, a perspective will be put forward to shed light on the modern world of these practices of Islam on the protection of human rights in war.

Keywords: Islamic law, Human Rights, Religion, Ethics, War.